

MAANDBLAD VAN „OUD-UTRECHT”

VEREENIGING TOT BEOEFENING EN TOT VERSPREIDING VAN
DE KENNIS DER GESCHIEDENIS VAN UTRECHT EN OMSTREKEN

20 DECEMBER
1946

ONDER REDACTIE VAN:
G. A. EVERS

19^e JAARGANG
N° 12

UITGAVE DER VEREENIGING. ADRES: VAN SPHJKSTRAAT 20

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING.

De tekst van het *Jaarboekje 1945—1946*, een dubbele jaargang, staat reeds geruimen tijd gezet, maar de afwerking werd tot nu toe door allerlei moeilijkheden, gevolgen van de tijdsomstandigheden, vertraagd. Zeer waarschijnlijk zal het in het vroege voorjaar van 1947 kunnen verschijnen en aan de leden worden gezonden.

Titel en inhoudsopgave 1946 van het *Maandblad* zullen bij een volgend nummer worden gevoegd. Een deelsomslag kan wegens papierschaarste nog niet worden gegeven.

DE BISSCHOP ALS KLOKLUIDER TE ZEIST.

Een geschiedschrijver, die de verschijnselen in het verleden van eigen omgeving bestudeert, zal licht geneigd zijn die verschijnselen als iets van min of meer localen aard te beschouwen zonder zich er voldoende van bewust te worden, dat iets soortgelijks ook elders voorkwam en men dus niet zal kunnen volstaan met zulke verschijnselen uit de locale geschiedenis te verklaren.

In het hier bedoelde scherpzinnige artikel is de schrijver, dr. K. Heeringa ¹⁾, slachtoffer van de hier geschetste neiging geworden. Hij verklaart de bekende ceremonie, waarbij de nieuw optredende bisschop zijn wereldlijke gezag in het Nedersticht aanvaardde, en welke daarin bestond, dat de kerkvorst-landsheer persoonlijk de (ban)klok in den Zeister kerktoren luidde, hieruit, dat Zeist een oude grafelijke dingplaats is geweest, misschien sedert de tijden der z.g. volksverhuizing. Later zou het dorp Zeist de dingplaats geweest zijn van de graven van Utrecht, van wie de laatste, Albert van Kuik, in 1220 zijn rechten verkocht aan bisschop Otto II van Lippe. Blijkens deze oorkonde verkocht graaf Albert „comitiam et

rumincgam et omnia jura, que nobis (nl. Albert van Kuik) ascriptimus in Trajecto vel de jure habuimus". Dit beteekent, dat de rechten om het volk bij klokslag op te roepen en om in den weg staande of hinder veroorzakende bouwsels e.d. op te laten ruimen *binnen* de burcht Trecht niet meer buiten den bisschop om door een graaf van 's Konings wege uitgeoefend konden worden. Voortaan geschiedde zulks door de burggraven van Utrecht, die hun ambt van den bisschop hielden. Van bevoegdheden *buiten* de burcht Trecht rept de oorkonde niet.

Indien dr. Heeringa's onderstellenderwijs geopperde verklaring juist is, kan de ceremonie van het klokluiden te Zeist door den nieuwen bisschop niet ouder geweest zijn dan 1220. Dit laatste nu meenen wij ernstig in twijfel te moeten trekken, aangezien dit gebruik ook elders voorkwam, nl. in het bisdom Luik. Ds. W. Bax verhaalt in zijn prachtige boek „*Het Protestantisme in het Bisdom Luik en vooral te Maastricht, 1505—1557*”²⁾ hoe de prins-bisschop Cornelis van Bergen als landsheer zijn intrede te Maastricht deed en daarbij eigenhandig de banklok moest luiden op 3 Juli 1538. Den 9den October daarna deed hij dit eveneens te Tongeren. Ook prins Philips van Spanje moest te Maastricht de klok luiden, toen hij zich aldaar den 4den Juni 1550 als hertog van Brabant liet huldigen. Het betreft hier dus een gebruik, dat niet iets specifiek Utrechtsch is en dat van zeer hoogen ouderdom — althans ouder dan 1220 — moet wezen, aangezien deze ceremonie plaats had in de steden, die vroeger bisschopszetel van het Luiksche bisdom geweest waren.

Waarom werd juist Zeist voor deze ceremonie uitverkoren? Zeist is een zeer oude plaats; in 838 kon de bisschop in ruil voor andere goederen aan graaf Rodgar eenige bestanddeelen van zijn domeingood aldaar in leen geven. Weliswaar moest bisschop Hunger in 858 uit Utrecht vluchten voor de Noormannen, maar zijn opvolgers hebben zich in het Zeister domein kunnen handhaven. Binnen de burcht Trecht oefende een graaf van Utrecht gezag uit; de bisschop kon dus vóór de 13de eeuw moeilijk op die plaats zijn wereldlijk gezag inluiden. Vandaar dat er in de omgeving naar een plek voor deze ceremonie gezocht moest worden. Het blijft overigens nog onduidelijk, waarom juist Zeist deze eer te beurt viel.

Dr. A. JOHANNA MARIS.

1) Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde, 6de reeks, IX, blz. 263; Dr. K. Heeringa, De bisschop als klokluiders te Zeist.

2) Deel I, 1937, blz. 150 vlg.

KLEINE MEDEDEELINGEN.

De verhouding van het grondbezit der Utrechtsche bisschoppen tot hun landsheerlijkheid in Oost-Nederland. —

In het najaar van 1945 promoveerde de heer B. H. Slicher van Bath aan de universiteit van Amsterdam tot doctor in de letteren en wijsbegeerte op een proefschrift onder den titel van *Mensch en land in de Middeleeuwen. Bijdrage tot een geschiedenis der nederzettingen in Oostelijk Nederland*. Het tweedeelige werk (I. Mensch en gemeenschap; II. Mensch en omgeving) werd reeds in 1944 voltooid, nadat het materiaal in de jaren 1936 tot en met 1940 was bijeen gebracht. Met de uitgave is gewacht tot den tijd, „waarin de wetenschap de vrijheid tot het zoeken naar de waarheid ten volle herkrege zal hebben”.

De lijkige dissertatie, getuigende van een respectabele belesenheid, behandelt de geschiedenis der nederzettingen in Drente, Overijsel en de Geldersche Achterhoek. Van de hierin besproken diverse en menigvuldige problemen, is er één, welke in het kader van ons Maandblad valt, n.l. de verhouding van het grondbezit der Utrechtsche bisschoppen tot hun landsheerlijkheid in de bovengenoemde gewesten (I. blz. 226—237). Bestond hiertusschen een causaal verband in dien zin, dat de landsheerlijkheid des bisschops gegrondvet was op zijn grootgrondbezit, of was integendeel deze laatste een uitvloeisel van zijn landsheerlijkheid? Zooals bekend is de grafelijkheid in Oostelijk Nederland door den bisschop niet ineens, maar in gedeelten verkregen. In Drente b.v. werd zij definitief in 1046 verworven; het blijkt nu, dat

hier, evenals in Overijsel, waar het ontstaan van de landsheerlijke macht grootendeels nog volkomen in het duister ligt, het bisschoppelijk grondbezit pas laat georganiseerd is. Dit is het voornaamste argument, dat de Schr. aanvoert voor zijn stelling, dat het grondbezit des bisschops een uitvloeisel van zijn positie als landsheer zou zijn. Met deze opvatting stelt hij zich lijnrecht tegenover Van Iterson, die de meening verkondigde, dat grondeigendom de basis van de bisschoppelijke macht zou zijn. Bijzonder wisselvallig en ingewikkeld zijn de lotgevallen der grafelijkheid in Salland. Schr. geeft hiervan op bz. 233/234 het volgende résumé: „De gebeurtenissen in Salland kunnen we dus naar alle waarschijnlijkheid aldus reconstrueeren, dat vóór 1046 hier de Lotharingers de grafelijkheid bezitten, evenals in Noord-Hameland (waarin o.m. Deventer lag. F. K.). Terwijl de grafelijkheid over dit laatste gebied aan de bisschoppen van Utrecht komt, gaat de grafelijkheid in Salland over aan de markgraven van Meissen, terwijl de Lotharingsche erfgenamen van Gozelo II hierop nog hun rechten laten gelden. In 1086 wordt het graafschap bij het vervallen verklaren van Egbert II van Meissen van zijn goederen overgedragen aan den bisschop van Utrecht. Als rechtsopvolger van het geslacht van Meissen treedt in het begin van de 12e eeuw de graaf van Zutfen op, daarbij als leenheer den hertog van Lotharingen, sedert 1106 den hertog van Barbant erkennende. De bisschop van Utrecht kon nu rechten op Salland doen gelden volgens de schenking van 1086, de graaf van Zutfen als opvolger van

het geslacht Meissen. De bisschoppelijke rechten blijken uit twee oorkonden van 1223, waarbij de bisschop Salland *zijn* land noemt (terre sue). Dat ook de rechten van den graaf van Gelre niet geheel illusoir waren blijkt uit het bedrag van 1100 Utrechtsche ponden, dat de bisschop in 1226 als afkoopsom betaalde. In dit jaar werd een defintieve overeenkomst tusschen den bisschop en den graaf van Gelre gesloten, waarbij de bisschop de grafelijke macht in Salland verwierf, en de graaf van zijn rechten afzag.

F. KETNER.

Utrechtsche zeldzaamheden in het Rijksmuseum te Amsterdam. — De oudste en tevens omvangrijkste kern van de afdeelingen geschiedenis en beelhhouwkunst en kunstnijverheid van het Rijksmuseum is afkomstig van het voormalige, te 's Gravenhage gevestigd geweest zijnde, Koninklijke kabinet van zeldzaamheden. Over dat kabinet en zijn beteekenis voor het Rijksmuseum schreef dr. Th. H. Lunsingh Schreurleer onlangs in het *Oudheidkundig Jaarboek* (XIII-1946, blz. 50—67).

Lang niet alles in deze veelzijdige verzameling was van bijzondere waarde..., daarnaast echter omvatte deze collectie een reeks voorwerpen, die steeds een plaats in de voorste gederen van het museum ingenomen hebben en ook thans nog door hun historische of kunsthistorische beteekenis, hoeksteen der verschillende afdeelingen uitmaken. Tot de laatsten behooren een reeks van de merkwaardigste en fraaiste voorwerpen van kunst en cultureele waarde, afkomstig uit de Utrechtsche kapittelkerken: St. Marie, St. Jan, St. Salvator (Oud-Munster) en St. Pieter. Na de lijst der 19 nummers, waarbij

deze kerkschatten in 1822 door het Departement van ontvangsten aan het kabinet werden overgedragen, te hebben afgedrukt, geeft de schr. een meer uitvoerige beschrijving van elk voorwerp.

Tot de oudste voorwerpen dezer reeks behooren de beide bronzen beeldjes, de zgn. Friesche goden Fosta en Weda, en de drie ivoren staven, de zgn. éénhoornen van St. Marie, waarbij naar de daarop betrekking hebbende opstellen in de Jaarboekjes van „Oud-Utrecht”, 1930 en 1935, wordt verwezen. De ivoren hoorn uit hetzelfde kapittel, bij het opstel afgebeeld, kan volgens de schr. wel geen andere zijn dan de XIde of XIIde eeuwse hoorn, die Pit reeds in 1898 in de *Revue de l'art ancienne et moderne* publiceerde en voor wellicht Noord-Italiaansch werk onder Byzantijnschen invloed of voor Klein-Aziatisch werk hield.

Bij zijn bezoek aan Utrecht in 1711 vermeldde Von Uffenbach (*Merkwürdige Reisen* III, 702): Es war noch ein gross Horn dabei von einem Eliphantenzahn, auf welchem etliche Männer und Löwen, auch andere Zierrathen geschnitten waren”, welke beschrijving overeenstemt met den thans in het Rijksmuseum bewaarden hoorn. Uit kerkinventarissen van 1525 en omstreeks 1580 kan opgemaakt worden, dat eertijds twee van die hoornen in de Mariakerk aanwezig waren.

Uit de XIde eeuw dateeren eenige voorwerpen uit de St. Pieter, een kleine zilveren kelk en patena, helaas beide beschadigd en een gouden ring, alle in 1656 gevonden in het graf van den in 1056 overleden hl. Bernulphus in het koor van de kerk. Werk uit de XIIIde eeuw is de

prachtige zilveren vergulde kelk met op den voet de medaillons der vier evangelisten, afkomstig uit dezelfde kerk, waarvan een afbeelding bij het opstel is gevoegd, en het gehavende, eertijds rijk versierde koperen kruis uit het kapittel van Oud-Munster.

Eén der fraaiste voorwerpen uit den schat is wel de zilveren vergulde ciborium of kelk met binnen in het deksel een Salvator mundi in doorschijnend émail, ook van Oud-Munster afkomstig, die blijkens de inscriptie in 1576 door Johannes Utenleen geschonken werd. Kelk en émail zijn bij het opstel afgebeeld. Eind XIVde eeuwsch werk is de zilveren vergulde plaat met twee engelenfiguurtjes, evenals het ivoeren, met zilveren banden gemonteerde kistje, ook in afbeelding weergegeven, beide weer uit het kapittel van Oud-Munster.

Werk uit de XVIde eeuw is de fraaie zilveren staf met een Salvatorkopje als bekroning, eveneens uit dit kapittel, terwijl de zilveren vergulde beker van St. Marie, met de namen en wapens der leden van het kapittel volgens het daarop voorkomende jaartal in 1686 vervaardigd werd.

In een noot wordt nog medegedeeld, dat enkele voorwerpen uit het bezit der kapittels blijkbaar in particuliere handen waren geraakt, want op de veiling Brentano, Amsterdam, 10 Apr. 1822 werd onder nr. 50 van de rariteiten verkocht: een gewijde drinkbeker van glas, ruw van buiten en glad van binnen, zijnde ten gebruike van de voormalige Maria-kerk te Utrecht geweest. Dit glas werd voor f 5.10 door De Vries gekocht. E.

Jan van Scorel. — In de St. Laurentiuskerk te Alkmaar hing eertijds een paneel, de bewening van Christus

voorstellende, dat daar ter gedachtenis van Jan van Egmond en diens zoon George (bisschop van Utrecht omstreeks 1504—1559) geplaatst was. Zij zijn in geknieelde houding, ter weerszijden van de hoofdgroep afgebeeld en houden met beide handen het lijkkleed vast, waarop het lichaam van Christus ligt uitgestrekt. In 1670 was het stuk in het bezit der familie Van Teylingen, nakomelingen van het geslacht Van Teylingen—Nijenhuis, en volgens mededeeling van Eikelenberg was het ook nog in 1709 op het huis Nijenburg onder Heiloo aanwezig. Sindsdien was het uit het oog verloren, doch nu is het in een particuliere verzameling terug gevonden. Enkele gedeelten der voorstelling bleken overgeschilderd te zijn. Onder den titel „Jan Scorel en die beiden Cornelis Buys, der Altere und der Jüngere” wijdde P. Wescher een uitvoerige en geïllustreerde beschouwing aan deze her-ontdekking (*Oud-Holland* LXI - 1946, blz. 82—95). Hij vond bevestiging der berichten van Buchelius en van Van Manderen, dat het stuk door twee meesters is geschilderd. Het portret ter linkerzijde vertoont treffende overeenkomst met dat van Jan van Egmond door den zgn. „meester van Alkmaar” in het Metropolitan-Museum te New York, waardoor de vroeger geuite veronderstelling, dat deze meester dezelfde is als Cornelis Buys de Oude, vrijwel bevestigd wordt. Deze Buys is n.l. de schilder van een gedeelte van het thans weer te voorschijn gekomen paneel. Bij diens dood in 1524 was het echter nog niet voltooid en het werd minstens 5 à 6 jaar later afgewerkt door Jan van Scorel, die het portret van George van Egmond met het landschap op den achtergrond heeft

aangebracht. Daardoor mag ook aangenomen worden, meent Wescher, dat Van Scorel het eerste schilder-onderricht van den ouden Buys heeft genoten. E.

Het gezag van het doopsformulier voor Synode en Staten van Utrecht. 1723—1734. — Het onder dezen titel in het *Nederlandsch archief voor kerkgeschiedenis* (N.S. XXXV-1946, blz. 15—50) door prof. dr. J. N. Bakhuizen van den Brink gepubliceerde opstel raakt den strijd over het wettig leergezag der liturgische formulieren in de Hervormde kerk, meer nog in het bijzonder het letterlijk gebruik van het doopsformulier. Zij misten het wettig en bindend gezag, dat de belijdenisschriften kenmerkt, en als in bepaalde gevallen de dogmatische overtuiging van een ambtsdrager daarmede in strijd was of kwam, dan kon hij zich wel eenige gepaste vrijheid veroorloven, mits hij zich aan de tekst, voor zoover hij daarvan gebruik maakte, hield. De letter werd op zijn plaats gelaten, maar in de interpretatie werd de eigen opvatting naar voren gebracht. Het opstel beschrijft het verloop van den strijd, welke tusschen 1723—1734

in de Utrechtsche provinciale synode over de eerste doopvraag van het toen geldende formulier is gevoerd. Aanleiding tot dezen strijd was de klacht, welke tegen eenige predikanten in de classis Utrecht was ingediend, omdat zij zich niet stipt aan den voorgeschreven tekst hielden. De Staten van Utrecht verboden de provinciale synode in 1729 de kwestie verder te bespreken, zooals de Gedeputeerden een jaar tevoren den Utrechtschen kerkeraad hadden gedaan. Zij wilden zelf eerst door de Nationale synode worden ingelicht, of de toelating van afwijkingen niet tot groote ergernis onder de goede gemeente-leden en tot nadeel der heilige religie zou leiden. Tot een beslissing kwam het niet en ook nog in 1734 mocht er niet over gedelibereerd worden. Nadat één der predikanten in 1735 zijn bezwaar had opgegeven en een ander in het volgend jaar was overleden, bleven er nog slechts drie dissenteerende predikanten over. In 1749 kwamen in geen classis meer afwijkende lezingen voor en hiermede was de zaak in Utrecht uitgestorven. Een beslissing was niet gevallen, maar zodoende een blijkbaar gevreesde scheuring vermeden. E.

BOEKAANKONDIGING.

A. J. van den Bergh, *Utrechtsche hygienische vraagstukken, historisch beschouwd*. — Proefschrift, geschreven..... ten tijde der Duitsche bezetting, en..... na het ontijdig overlijden van den schrijver uitgegeven met goedkeuring van de faculteit der geneeskunde. Utrecht, 1945. (X en 168 blz. met portret en afbn.) 80.

Schrijver geeft hier een overzicht van de gezondheidszorg in onze ge-

meente, te beginnen met de laat-middeleeuwsche toestanden, tot op onzen tijd. De vele gasthuizen die hier in de late middeleeuwen waren, zijn meer huisvestings-inrichtingen dan ziekenhuizen geweest.

Maar uit enkele ervan zijn later ziekenhuizen voortgekomen: het Catharijne-gasthuis (gasthuispoort aan de Nieuwe gracht) werd tot het groote openbare ziekenhuis, waar ook het

klinisch onderwijs werd gegeven. Speciaal voor opname van pestlijders heeft men de gasthuizen van St. Quintijn (Magdalenastraat), St. Joosten (buiten Tolsteeg) en St. Martha (buiten Wittevrouwen) ingericht, en tijdens de epidemien van 1507, 1514, 1515 en 1518. Daarvóór waren het de celledoers geweest, die hun klooster aan de Nobeldwarsstraat hadden, die pestpatienten verpleegden — en wel aan huis. Meestal kwam hun hulp vooral neer op 't begraven van de overledenen.

De genoemde gasthuizen zijn later vervangen door het Pesthuis „Leeuwenberg” dat nóg bestaat. Verder was er een „melaten-huis” aan de weg naar de Bilt.

In latere tijd was er nog een cholera-hospitaal aan de Begijnestraat, dat in 1884 is vervangen door de Amalia-stichting aan de weg naar Jutphaas.

Schr. behandelt verder de begraafplaatsen: het ontstaan en weer verdwijnen van het begraven in de kerken, en den aanleg van de Utrechtsche begraafplaatsen.

Een heel eigenaardige begraafplaats was die der oud-katholieken in de Mariakloostergang. Niet algemeen bekend zal zijn, dat er in de 19e eeuw een militair kerkhof heeft bestaan ter plaatse van het centraal station (toen terrein „Flora”).

Ook het Galgenveld, op het terrein „Engelenburg” aan de Vaartsche Rijn, wordt vermeld. Ondanks alle klachten van de omwonenden, bleef dat oord van verschrikking daar bestaan tot aan de Fransche revolutie. Zeer belangrijk voor een stad zijn verder de aanvoer van frisch water, en de afvoer van vuilwater, afval etc. Het Utrechtsche welwater had van

ouds een goeden naam, vooral dat van de pomp aan de Mariaplaats. Het is zelfs eenigen tijd export-artikel geweest.

In 1883 komt dan de waterleiding tot stand, terwijl sedert 1936 geringe hoeveelheden Joodkali aan het drinkwater werden toegevoegd, ter bestrijding van de in Utrecht zoo veel voorkomende kropziekte. De afvoer van vuil en afvalwater bestond in de late middeleeuwen nog niet, of ze was uiterst primitief. In 1231 bemoeit de overheid van Palermo er zich voor 't eerst mede op groote schaal. Utrecht heeft nog heel lang een open rioolstelsel gekend. Pas in de 19e eeuw kreeg men een gesloten rioleering, aangevuld met het (thans weer verdwenen) „tonnenstelsel”. Dit rioolstelsel loosde tot nu toe vrij op de Vecht, zéér tot ongenoegen van de verder daaraan gelegen gemeenten. De thans in uitvoering zijnde reorganisatie, zal daarin verbetering brengen. Het afvalwater zal reinigingsinstallatie's passeeren, vóór het op de Vecht wordt gebracht.

Schr. schildert verder, hoe de hygiëne, die tot de 19e eeuw toe hoogstens bestond uit een onsamenhangende verzameling van inzichten en maatregelen, sedert dien tot een samenhangend studievak is geworden. Het waren — merkwaardig genoeg — in den eersten tijd niet de medici, maar de chemici die belangstelling in deze richting toonden.

Reeds Lavoisier deed er aan, maar hij leefde in een gevaarlijke tijd om zich met publieke zaken te bemoeien: hij stierf op de guillotine.

Ook Pasteur was chemicus, even als bij ons G. J. Mulder.

In 1855 is de Utrechtsche gezondheidscommissie opgericht, welke thans

nóg bestaat. Ze heeft zich met vele uiteenlopende problemen beziggehouden.

Zoo bijv. met de „kinderziekten” van het waterleidingbedrijf, welke op den duur zijn overwonnen. Verder met klachten over een aantal industriën waarvan die over de spiritus-fabriek „Astra” (sedertdien verdwenen) de ernstigste waren, terwijl de commissie zich ook met de beenzwart-fabriek, de loodwit-fabriek en de asphaltfabriek ernstig heeft bezig gehouden.

Ook de bad- en zweminrichtingen waren het onderwerp van bestudeering en practische voorstellen. Er verscheen verder een rapport over het struma-vraagstuk in 1906, en in 1931 een rapport over den toestand van ons gracht en singelwater, benevens van het water op de Vecht.

Dit laatste is door mij destijds aangekondigd in dit maandblad.

In dit rapport worden reeds maatregelen voorgesteld, gelijk die thans bij de nieuwe rioleering zullen uitgevoerd worden. Verder waren er nog de afvoer van Faecalien (tonnen-systeem), de noodzakelijkheid van warenkeuring en de stichting van een abattoir.

Dan rolt de tijd verder. De nieuwste hygiënische maatregelen van de 19e eeuw, zijn in de 20e eeuw al lang doodgewone zaken geworden, maar er komen weer nieuwe gezichtspunten: geneeskundig schooltoezicht, consultatiebureau's.

Overal in den lande worden ge-

meentelijke-geneeskundige-en-gezondheidsdiensten opgericht. Deze G.G. en G. Diensten namen veel werk over van de gezondheids-commissiën. Anderzijds ging een deel van hun taak naar de arbeidsinspectie, de uitvoering warenwet, etc. Daardoor zijn de gezondheidscommissiën bijna overal opgeheven.

Schrijver betreurt zulks, omdat volgens hem er steeds vraagstukken zullen overblijven, die beter niet-ambtelijk bekeken kunnen worden. Dus waardeert schr. het, dat te Utrecht, evenals te Zaandam, de gezondheidscommissie is blijven bestaan. Vooral de Utrechtsche commissie, die (door de aanwezigheid van een Universiteit) steeds nauw contact had met de zich verder ontwikkelende gezondheidsleer, en waarin mannen als Donders, Mulder, Snellen, en Eykman zitting hebben gehad, wordt door schr. geroemd.

Dat de groote hoeveelheid routinewerk dat door een G.G. en G.D. wordt verzet, onmogelijk door een commissie zou kunnen worden gedaan spreekt wel vanzelf.

Schr. beveelt slechts het behoud aan van de gezondheidscommissie *naast* den G.G. en G.D., en dus ook — al zegt hij dat niet uitdrukkelijk — hun herstel, waar ze zijn opgeheven.

De G.G.D. is overigens niet de eenige gemeentelijke dienst die met de gezondheidszorg te maken heeft. Eigenlijk hebben ze er allen mede te maken.

M. N. A.